

KREATIV FIKRLASHDA PIRLS TOPSHIRIQLARINING AHAMIYATI.**Boltayeva Barno Isakulovna ¹**¹ JDPU. Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
va amaliyoti kafedrasida dotsenti, f.f.d. (PhD)**Rajabova Adolat O'kram qizi ¹**¹ 2-kurs magistranti**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:17.05.2025

Revised: 18.05.2025

Accepted:19.05.2025

KALIT SO'ZLAR:ta'lim, texnik tushunish,
semantik tushunish,
xalqaro IEA, PIRLS,
mustaqil fikr, xalqaro
tadqiqot, ijodiy
yondashuv, qiyosiy tahlil.

Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashda matn bilan ishlashning ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Jumladan, mantiqiy, kreativ fikrlashga undovchi, tanqidiy-tahliliy hamda motivatsiya beruvchi topshiriqlar asosida matnlar ustida o'quvchilar bilan tizimli ish olib borish, ularni xalqaro sinovlarga tayyorlashda samarali natijalar berishi borasida fikr yuritilgan.

KIRISH. Ta'lim tizimiga, xususan, boshlang'ich sinf ta'lim tizimiga 2021-2022-o'quv yilidan kirib kelgan ona tili va o'qish savodxonligi darsligi hammamiz uchun yangilik bo'ldi desak, xato qilmaymiz. Chunki, shu paytgacha fanlar alohida o'qitilgan. Boshlang'ich sinfda o'qish fani asosan badiiy uslubdagi she'rlar, hikoya va ertaklar yanayam aniqroq qilib aytganda, mavhum tushunchalarni tashiydigan matnlardan iborat edi. Yangi darslik uchun tanlangan matnlar esa o'quvchining ijtimoiy hayotga kirishib keta olishida ko'maklashadigan ham badiiy, ham informativ, ham ilmiy-ommabop uslubdagi matnlardan iborat. Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishdagi asosiy e'tiborni biz to'rtta asosiy ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Boshlang'ich sinfning savod o'rgatish ya'ni alifbo

=====

davri yakunlangach , ona tili va o'qish savodxonligi darslari boshlanadi va 4-sinf yakuniga qadar izchil davom etadi. Ushbu yangi darslikning yutuq tomonlari aytib o'tadigan bo'lsak, eski darslikda tinglab tushunish kompetensiyasi rivojlantirish uchun topshiriqlar ajratilmagan bo'lsa yangisida bu kompetensiyani rivojlantirish uchun har bir mavzuga alohida mashqlar ishlab chiqilgan. O'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirish uchun ajratilgan topshiriqlar esa ochiq ma'lumotlarga yoki tarbiyaviy-didaktik ma'lumotlarga qaratilar edi. Ushbu qo'limizdagi darslikda esa o'qib tushunish kompetensiyasining barcha qismlarini qamrab oladigan savol va topshiriqlar berilgan. Shu paytgacha ona tili o'qitishdan maqsad, tilning grammatikasini o'rgatish, til strukturasi qoidalarni quruq yod iborat edi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshida bunday qoidalar ularga kerak emas. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida asosiy e'tibor va mashqlar ham o'quvchini nutqini o'stirishga qaratilgan bo'lishi, uni duntoqarishini , kengaytirib fikrlashga undashi kerak. Hozirgi kundagi mazkur darslik esa aynan shu tartibda , unda faqat muhim qoidalarga qoldirilgan va o'quvchining yoshiga mos rang – barang tasvirlarga ko'proq urg'u berilgan. Ahamiyatli tomoni shundaki, endi o'qituvchilar uchun “ O'qituvchi kitobi”, o'quvchilar uchun “ Mashq daftari” ham bo'ladi. PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlatlangan tahlillarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. Ilmiy manbalarda “O'qish savodxonligi” atamasiga quyidagicha ta'rif berilgan: O'qish savodxonligi–insonning yozma matnlarni tushunishi va undan foydalanishi, ular haqida fikr yuritish va maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun o'qish bilan shug'ullanish qobiliyati. PIRLS yosh o'quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari o'qishning ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular badiiy tajriba orttirish hamda ma'lumot olish va ulardan foydalanish uchun o'qishdir. Yosh o'quvchi uchun o'qish savodxonligining har ikki maqsadi ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun PIRLS har bir o'qish turini baholashda matnlarni teng bo'lishni asosiy maqsad qilib olgan. G.S.Kovaleva, E.A.Krasnovskiy o'z tadqiqotlarida o'qish savodxonligi –odamning yozma matnlarni anglash va ularda aks ettirish, o'z mazmunidan o'z maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarni rivojlantirish, jamiyatda faol ishtirok etish uchun foydalanish qobiliyatini

=====

tushunishni taklif qiladi . Savodxonlik soʻzi oʻquvchilarning oʻqishni oʻzlarining keyingi rejalarini amalga oshirish vositasi sifatida oʻzlashtirishlarida muvaffaqiyatni anglatadi: uzluksiz taʼlim, mehnatga tayyorgarlik, mehnat va ijtimoiy hayotda ishtirok etish. “Ona tili va oʻqish savodxonligi “ darslarida PIRLS topshiriqlari ustida ishlashning pedagogik muammolariga keladigan boʻlsak, matnlarni tushunish oʻquvchilarga insonning his-tuygʻulari, fikrlari va bilimlari haqida yozma shaklda oʻz-oʻzini tarbiyalash uchun foydalanishda oʻqituvchining yordamini qabul qilishiga imkon bermaydi. Mutaxassislar taʼkidicha, shakllangan oʻqish mahorati kamida ikkita asosiy tarkibiy qismni oʻz ichiga oladi:

- oʻqish texnikasi (soʻzlarni toʻgʻri va tez anglash hamda talaffuz qilish);

- matnni tushunish. Maʼlumki, ikkala komponent ham bir-biri bilan chambarchas bogʻliq. Shu bilan birga, oʻqish mahoratini shakllantirishning dastlabki bosqichlarida uning texnikasiga, keyingi bosqichlardamatnni tushunishga katta ahamiyat beriladi. Oʻqish faoliyatini oʻzlashtirishning sharti bu oʻqish usullarini, matnni semantik qayta ishlash usullarini bilish, oʻz-oʻzidan rivojlanmasligi kerak boʻlgan maʼlum koʻnikma va qobiliyatlarga ega boʻlishdir., “Oʻqish savodxonligi” atamasi oʻqish tezligini tekshirishni emas, balki “savodli oʻqish”ni anglatadi. Unga koʻra, oʻquvchi mantlarni tushunishi, ularning mazmunini mushohada qilishi va baholay olishi, oʻz fikrini bildiray olishi zarur. Oʻquvchilarga turli matnlar taqdim etiladi: badiiy asarlardan parchalar, biografiyalar, shaxsiy xatlar, hujjatlar, gazeta va jurnallardagi maqolalar, yoʻriqnomalar, reklama eʼlonlari, geografik kartalar va boshqalar. Ularda axborot turli koʻrinishlarda aks etadi: diagramma, rasm, xarita, jadval, chizma va hokazolar. Oʻquvchilarning mantlarni tushunishi, ularning mazmunini mushohada qilishi va baholay olishi, oʻz fikrini bildiray olishi, mustaqil va ijodiy fikrlashiga doir oʻquv va mustaqil topshiriqlarni ishlab chiqish orqali ularning PIRLS baholash tadqiqotiga tayyorgarligi va ishtirokini taʼminlash mumkin. Umumtaʼlim muassasalarida xalqaro tadqiqotlar amaliyotiga asoslangan holda boshlangʻich taʼlim sifatini baholashga erishishda oʻqituvchi oʻquv jarayoniga kompleks tayyorgarlik koʻrishi, oʻquvchilarning oʻqish savodxonligini baholashga doir topshiriqlarni ishlab chiqishi va oʻquv jarayonida qoʻllashi muhim hisoblanadi. Bunda oʻquv predmetining oʻziga xos jihatini, mashgʻulot oʻtiladigan joy va sharoitni, eng asosiysi, oʻquvchilarning imkoniyati, ehtiyoji, hamkorlikdagi faoliyatini eʼtiborga olish zarur. Bu oʻrinda oʻqituvchi ish faoliyatining natijaviyligi bevosita uning kasbiy tayyorgarlik darajasiga bogʻliqdir. Har bir oʻqituvchi dars jarayonini loyihalashda xalqaro baholash tadqiqotlari talablari asosida oʻquv topshiriqlarini ishlab chiqishi va amalda foydalanishi muhim ahamiyat kasb

etadi. O'quvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash uchun dastlab bu jarayonga mas'ul bo'lgan pedagog xodimlarning xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik ko'rish va amaliyotga joriy etish yuzasidan kompetentligini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Bu kabi vazifalarni PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturida ishtirok etib, yuqori natijalarga erishayotgan ilg'or va rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va amaliyotga joriy etish, nazariy materiallarni kompetentlik va ijodiy fikrlashni baholashga qaratish, o'quvchilarning natijalarini doimiy tahlil qilib borish, mashg'ulotlar mazmunini tadqiqotlarga tayyorgarlikka yo'naltirish, dars jarayonida fanlararo integratsiyani ta'minlash, hayotiyliigi va amaliy ahamiyati yuqori, zamonaviy to'garak mashg'ulotlarini yo'lga qo'yish, o'quvchilarning ona tili, matematika va tabiiy fanlardan xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik ko'rishi, mustaqil ta'lim olishi uchun metodik materiallar yaratish va amaliyotda tatbiq etish orqali erishish mumkin. PIRLS topshiriqlaridan namunalar:

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.. Karimova V, Nishonova Z. Mustaqil ijodiy fikrlash va shaxsning hissiy, irodaviy va intellektual hislatlari orasidagi bog'lanish // J. Xalq ta'limi, 2001. № 3-6, 64-69- b.
2. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4 -sinf uchun darslik. 2-qism. / Boynazarova D.D., M.E. Toirova-Toshkent: " Novda Edutainment", 2023.-88 b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi qonun" // Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.- Toshkent.: Sharq, 1997, 20-29 bet.
4. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida" gi qonun // Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.- Toshkent.: Sharq, 1997, 31-61 bet.